

Г. П. Щука

Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПОРІВНЯННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ ТА РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ

У статті проведено порівняльний аналіз систем професійної підготовки кадрів зі спортивно-оздоровчого туризму Російської Федерації (напрямок підготовки «Рекреація та спортивно-оздоровчий туризм» профіль «Спортивно-оздоровчий туризм») та Республіки Білорусь (напрямок спеціальності «Спортивно-туристична діяльність (спортивний та рекреаційний туризм)»). Основними одиницями порівняння визначено: напрямок підготовки та спеціалізації, які забезпечують підготовку названих фахівців; кваліфікація та компетенції випускника, умови вступу та термін підготовки тощо. Встановлено загальні риси й особливості організації та змісту підготовки фахівців цього виду туризму в кожній з досліджуваних країн.

Ключові слова: спортивно-оздоровчий туризм, рекреаційний туризм, підготовка кадрів.

Постановка проблеми. В Україні тривалий час ведуться дискусії навколо питання кадрового забезпечення в спортивному та спортивно-оздоровчому туризмі. Існуюча практика підготовки названих фахівців Федерацією спортивного туризму України та окремими навчальними закладами країни не відповідає потребам сьогодення. Проблеми збереження здоров'я нації, відродження туристсько-краєзнавчої роботи, пропаганда здорового способу життя, нарешті, комерціалізація спортивного туризму вже давно перетворили це питання з просто актуального на першочергове й вимагають прийняття термінового рішення.

Аналіз актуальних досліджень. Історію спортивного туризму та його кадрового забезпечення вивчав В. Абрамов, теоретичні й методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у ВНЗ – А. Конох, науковий тезаурус спортивного туризму – С. Фокін, проблеми фахової підготовки спеціалістів дитячого спортивного та краєзнавчого туризму – Я. Кашуба. Серед вітчизняних туризмологів, які опікуються питаннями підготовки кадрів спортивного та спортивно-оздоровчого туризму варто назвати Інну та Василя Зігунових, Б. Пангелова, В. Казакова та ін.

Проте, як виявилось, власними зусиллями вирішити це питання нам не під силу, орієнтація на досвід західноєвропейських країн та США, який вивчали Л. Кнодель, Л. Чорна, Л. Польова та ін., неможлива: спортивно-оздоровчий туризм є продуктом радянської епохи.

Мета статті: аналіз досвіду підготовки кадрів спортивно-оздоровчого туризму, накопичений освітянами Російської Федерації та Республіки Білорусь, який вітчизняними туризмологами до цього часу не вивчався.

Виклад основного матеріалу. Підготовку кадрів зі спортивно-оздоровчого туризму ми розглядаємо як складову системи професійної туристської освіти. Основними позиціями, за якими буде здійснюватися порівняння виступають: напрям підготовки та спеціалізації, які забезпечують підготовку названих фахівців; кваліфікація та компетенції випускника, умови вступу й термін підготовки; сфера діяльності; зміст основної освітньої програми; програми практик тощо.

У Білорусії кадри для спортивно-оздоровчого туризму готують за напрямом спеціальності «Спортивно-туристська діяльність (спортивний та рекреаційний туризм)», що входить до групи спеціальностей «Туризм» напряму освіти «Туризм та гостинність». У Росії – в напрямі підготовки «Рекреація та спортивно-оздоровчий туризм» (профіль «Спортивно-оздоровчий туризм»), який до 2011 р. входив до напряму «Фізична культура» галузі «Гуманітарні науки», тому більшістю російських туризмологів не розглядався як складова професійної туристської освіти.

У зв'язку з тим, що існує певна розбіжність у термінологічному апараті, звертаємо увагу, що відповідно до Освітнього стандарту Республіки Білорусь (ОСРБ 1-89 02 01-01-2008), *рекреаційний туризм* – подорожі з активними способами пересування, участь у інших туристських заходах із високим рівнем фізичної активності з метою оздоровлення, відпочинку, пізнання [2, 3]. Під *спортивно-оздоровчим туризмом* розуміють специфічний вид діяльності, спрямований на відновлення фізичних, психічних, духовних сил людини засобами спортивного туризму. Таким чином, ми можемо говорити про подібність досліджуваних спеціалізацій.

Нормативний термін підготовки в досліджуваних країнах при денній формі навчання складає 4 роки й оцінюється в 240 кредитів, тому, незважаючи на те, що в Білорусії мова йде про підготовку спеціалістів, а в Росії бакалаврів, порівняння освітніх стандартів є коректним.

Порівняння здійснюється на основі ОСРБ 1-89 02 01-01-2008 спеціалізації 89 02 01-01 «Спортивний та рекреаційний туризм» (Республіка Білорусь) [2] та ФДОС ВПО за напрямом підготовки 034600 «Рекреація та спортивно-оздоровчий туризм» (кваліфікація (ступінь) «бакалавр») [3] та типового навчального плану напрямку «Рекреація та спортивно-оздоровчий туризм» профіль «Спортивно-оздоровчий туризм» (Російська Федерація).

Перші стандарти зі спеціальності «Рекреація та спортивно-оздоровчий туризм» були прийняті в 2005 р. Пізніше, відповідно до процесів реформування освітньої системи в Росії, спеціальність було реорганізовано в напрям підготовки й розроблено нові стандарти (січень 2011 р.), які ми зараз аналізуємо. Натомість, перший білоруський стандарт спеціальності «Спортивно-туристська діяльність» був прийнятий у 2008 р. і не змінювався.

Таким чином, російські туризмологи, маючи більший досвід професійної підготовки фахівців спортивного туризму, порівняно зі своїми білоруськими колегами, врахували виявлені недоліки у процесі розробки нового стандарту. Тому, незважаючи на те, що структура освітніх стандартів обох держав у значній мірі подібна, підходи до формування різні: в Росії ми спостерігаємо реалізацію компетентнісного підходу, в той час як у Білорусії традиційно визначаються необхідні знання, вміння, навички з кожної дисципліни, що було характерно для російських стандартів другого покоління.

Проаналізуємо кваліфікаційні характеристики фахівця, які подаються в стандартах. Областю професійної діяльності майбутнього фахівця в Росії виступають спортивно-оздоровчий туризм, фізична (фізкультурно-спортивна) рекреація та реабілітація; діяльність з оздоровлення населення засобами фізичної культури, спорту та туризму; індустрія туризму, дозвілля та рекреації; туристсько-рекреаційні заклади й системи; санаторно-курортні комплекси й установи; інші послуги у сфері фізичної культури, спорту, рекреації та туризму. Як бачимо, це визначення не зовсім вдале: індустрія туризму, дозвілля та рекреації включає туристсько-рекреаційні заклади та системи, санаторно-курортні комплекси та установи тощо, крім того, все це виходить за межі встановленої спеціалізації.

У білоруському варіанті ще ширша сфера професійної діяльності спеціаліста (фізична культура та спорт, туризм, освіта, наука) конкретизуються об'єктами професійної діяльності: організація та проведення туристських і фізкультурно-оздоровчих заходів із різними категоріями населення; виробництво та реалізація послуг спортивного й рекреаційного туризму.

Нам більше імпонує підхід наших російських колег до виділення об'єктів професійної діяльності: із семи позицій чотири орієнтовані на потреби й можливості людини, й у більшій чи меншій мірі пов'язані з процесом формування її особистості.

Види професійної діяльності, до яких готують майбутніх фахівців, у досліджуваних країнах теж відрізняються. Незважаючи на те, що освіта й наука не визначалися як область професійної діяльності, випускники

російських ВНЗ повинні бути готові до педагогічної, організаційно-управлінської та науково-дослідної діяльності. У Білорусії випускники готуються ще до маркетингової та підприємницької діяльності. Проте, білоруські викладачі несуть меншу відповідальність за результати підготовки, так як, відповідно до стандарту, до всіх названих видів діяльності випускник повинен був бути готовий лише через рік після адаптації. У Росії встановлений рівень підготовки необхідно забезпечити за період навчання.

Задачі професійної діяльності в білоруському варіанті подані в узагальненому вигляді: кожному виду діяльності відповідає одна задача, до них додається ще використання сучасних комп'ютерних технологій та баз даних для інформаційного забезпечення навчального та виховного процесів; в результаті в сумі ми маємо шість задач. У російському стандарті професійні задачі розподілені за видами діяльності: педагогічна – 16 задач, організаційно-управлінська – 10, науково-дослідна – 6.

Цілком очевидно, що в другому випадку ці задачі подані більш деталізовано, крім того, включена низка задач, які виходять за межі компетенцій фахівця даної спеціалізації та ОКР: здійснення туроператорської та турагентської діяльності; участь в аналізі та узагальненні діяльності державних органів управління у сфері туризму та рекреації на муніципальному й регіональному рівнях; участь у формуванні логіки та методології наукових досліджень у сфері рекреації та туризму тощо.

Подібна ситуація спостерігається і при визначенні компетенцій. У Білорусії націлюють на формування у студента академічних, соціально-особистісних і професійних компетенцій, у Росії – загальнокультурних і професійних. Професійні компетенції поділяються за видами діяльності. У зв'язку з тим, що в Білорусії виділяються окремо підприємницька й маркетингова діяльність, ці компетенції прописані більш конкретно, проте всі інші компетенції більш деталізовано подані в російському варіанті, хоча принципової різниці між ними немає. Щоправда, в компетенціях педагогічної діяльності білоруського освітнього стандарту більша увага звертається на роботу зі школярами та студентами, натомість, російського – з різними групами населення. У цьому випадку вперше відчувається, що випускник білоруського ВНЗ отримує кваліфікацію «Інструктор-методист. Викладач фізичної культури», тому орієнтований на роботу з дітьми, в той час як випускник російського ВНЗ – фахівець з рекреації та спортивно-оздоровчого туризму, повинен працювати з різними групами населення. Цікаво, що подані в російському стандарті задачі професійної діяльності та професійні компетенції майбутнього фахівця не співпадають між собою.

Незважаючи на те, що студенти навчаються за подібними спеціалізаціями, мають ідентичні область та об'єкти професійної діяльності, під час аналізу освітніх програм виявилось, що формування професійних компетенцій відбувається за рахунок різних навчальних дисциплін і підходи до наповнення навчальних планів різні (див. табл.1.):

Таблиця 1

Розподіл навчального часу за циклами освітньої програми

Цикли підготовки	Республіка Білорусь	Російська Федерація.
Гуманітарний, соціальний та економічний цикли У т. ч.: - федеральний компонент; - національно-регіональний (вузівський) компонент; - за вибором студента	872 (13%) 820 (94%) - 52 (6%)	1404-1548 (19-21 %) 648-792 (42-56%) 684-828 (44-58%) (19-23 к) -
Природничо-науковий і математичний цикли У т.ч.: - федеральний компонент - національно-регіональний (вузівський) компонент - за вибором студента	386 (6%) 308 (80%) 30 (8%) 48 (12%)	936-1080 (12-14%) 576-720 (53-77%) 288-432 (27-46%) -
Професійний цикл У т.ч.: - федеральний компонент - національно-регіональний (вузівський) компонент - за вибором студента	5190 (79%) 5054 (97%) 68 (1,3%) 68 (1,3%)	4968-5112 (66-68%) (138-142) 2268-2412 (44-49%) 2556-2700 (50-54%) -
Факультативи	140 (2%)	-
Фізична культура	-	72 (0,8%)
Разом за циклами В т.ч.:* - федеральний компонент - за вибором ВНЗ - за вибором студента	6588 6182 (94%) 98 (1,5%) 308 4,7%)	7524 3564-3996 (47-53%) 3528-3960 (47-53%) -
Практика	918	864
Дипломна робота	162	-
Підсумкова державна атестація	162	252

У результаті порівняння встановлено, що російський стандарт передбачає вивчення трьох навчальних циклів, які співвідносяться з білоруським варіантом наступним чином:

– гуманітарний, соціальний і економічний (19–21 % від обсягу загального навчального навантаження) – цикл соціально-гуманітарних дисциплін (13%);

– математичний і природничий (12–14%) – цикл природничо-наукових дисциплін (6%);

– професійний (66-68%, включаючи практики) – цикл загально професійних та спеціальних дисциплін (79%, практики розраховуються окремо).

Кожен цикл має базову (обов'язкову – 47-53% в Росії та 94% в Білорусії) та варіативну (профільну, встановлену ВНЗ, та обрану студентом – 47-53% в Росії та 6,2% в Білорусії) частини.

Треба відзначити, що місце кожного з циклів у структурах програм відрізняється: перші два цикли в білоруському варіанті значно менші за об'ємом вивчення, натомість професійний переважає. Також білоруські колеги мають більше часу на проведення практик та написання дипломної роботи, проведення підсумкової державної атестації.

Змістовне наповнення кожного блоку теж дуже відрізняється (див. табл. 2):

Таблиця 2

**Порівняння змісту підготовки фахівців
зі спортивно-оздоровчого туризму в Білорусії та Росії:**

Дисципліни, що вивчаються лише в Білорусії	Подібні дисципліни (Білорусія / Росія)	Дисципліни, що вивчаються лише в Росії
Цикл соціально-гуманітарних дисциплін // Загальні гуманітарні та соціально-економічні дисципліни		
- Основи ідеології білоруської держави - Економічна теорія - Соціологія - Політологія - Білоруська мова (професійна лексика)	- Історія Білорусії / Історія; - Філософія - Іноземна мова	- Фізична культура - Психологія, - Педагогіка
Природничонаукові дисципліни // Загальні математичні та природничо-наукові дисципліни		
- Захист населення від надзвичайних ситуацій - Радіоаційна безпека	- Основи інформаційних технологій / Інформатика; - Основи екології та енергозбереження / Загальна екологія	- Математика - Науково-методична діяльність - Географія рекреаційних систем та туризму
Цикл загально професійних та спеціальних дисциплін // Загально професійні дисципліни*		
- Педагогіка - Психологія - Теорія спорту - Біохімія - Біомеханіка - Спортивна медицина	- Теорія та методика фізичного виховання / Теорія та методика фізичної культури; - Фізіологія / Фізіологія людини;	- Рекреалогія - Курортологія - Моніторинг фізичного стану людини - Економіка рекреації та туризму

<ul style="list-style-type: none"> - Гігієна - Лікувальна фізична культура та масаж - Спортивна метрологія - Охорона праці - Основи управління інтелектуальною власністю - Історія фізичної культури та спорту - Психологія фізичної культури та спорту - Фізіологія спорту - Організація та економіка фізичної культури та спорту - Правові основи фізичної культури та спорту - Гімнастика та методи викладання - Спортивні та рухливі ігри та методика викладання - Легка атлетика та методика викладання - Плавання та методика викладання - Лижний спорт та методика викладання - Інформаційне забезпечення туризму - Теорія та практика спортивного та рекреаційного туризму - Спортивно-педагогічне вдосконалення 	<ul style="list-style-type: none"> - Анатомія / Анатомія та морфологія людини; - <i>Маркетинг туризму / Маркетинг рекреації та туризму;</i> - <i>Менеджмент спортивного та рекреаційного туризму / Основи менеджменту рекреації та туризму</i> 	<ul style="list-style-type: none"> - Базові види фізкультурної рекреації - Безпека життєдіяльності - Основи спортивно-оздоровчого туризму - Фізична реабілітація - <i>Теорія та методика туризму</i> - <i>Топографія та орієнтування на місцевості</i> - <i>Пошуково-рятувальні роботи в умовах природного середовища</i> - <i>Безпека в туризмі</i> - <i>Спортивно-оздоровчий туризм для осіб з відхиленнями в стані здоров'я</i> - <i>Технологія масових туристських заходів</i> - <i>Організація та технологія проведення навчальних заходів у туризмі</i> - <i>Краєзнавство</i> - <i>Теорія та методика культурно-дозвілєвої діяльності</i> - <i>Етикет та гостинність</i> - <i>Правові основи туризму</i>
--	---	---

* курсивом виділені дисципліни спеціалізації.

Виходячи з того, що обов'язкові для вивчення дисципліни є основою для подальшої професійної діяльності в певній сфері чи галузі, а дисципліни спеціалізації повинні готувати до конкретного виду професійної діяльності й забезпечувати здобуття кваліфікації, базова частина професійного циклу в білоруському стандарті повинна забезпечувати підготовку до роботи в сфері фізичної культури, туризму та гостинності; в російському – до діяльності в сфері рекреації та спортивного туризму. Проте, проведений аналіз показує, що в першому випадку основна увага зосереджена навколо фізичної культури та спорту, немає жодної дисципліни туристської спрямованості; в другому випадку – навколо проблем рекреації, спортивний туризм представлений єдиним

курсом: «Основи спортивно-оздоровчого туризму». З нашої точки зору, таке наповнення навчального плану є неправомірним щодо назви спеціальності та нелогічним щодо визначених у стандарті області, об'єкту, видів та задач діяльності.

Що стосується дисциплін спеціалізації, то вони в обох стандартах входять до третього циклу. У білоруському стандарті це п'ять дисциплін, загальним обсягом 2032 год. Крім того, можна використати вузівський компонент (68 год.) та дисципліни за вибором студента (68 год.). У сумі це складе 2168 год. (41,8% від загального обсягу дисциплін цього циклу).

У російських навчальних закладах на вивчення дисциплін спеціалізації відводиться 2556-2700 годин (50–54% від загального обсягу дисциплін професійного циклу). У таблиці вказані лише дисципліни, які увійшли до переліку обов'язкових дисциплін варіативної частини. Крім того, ще 14 дисциплін включаються в план за вибором студента.

В обох випадках підготовка до професійної діяльності в галузі спортивно-оздоровчого туризму здійснюється за рахунок дисциплін спеціалізації. У Білорусії дисципліни спеціалізації визначені стандартом, у Росії освітні стандарти для окремих спеціалізацій не вводяться, вищі навчальні заклади мають можливість самостійно визначати дисципліни спеціалізації залежно від потреб регіону та власних можливостей. У цьому полягає суттєва відмінність в організації процесу підготовки фахівців спортивно-оздоровчого туризму. Проте, при більш глибокому аналізі, було встановлено, що в Російській Федерації в 2011 р. підготовку за напрямом «Рекреація та спортивно-оздоровчий туризм» здійснювали 18 ВНЗ (за даними офіційного сайту [1], можливо, неповними), які представляли різні регіони країни; в той час як у Білорусії лише один – Білоруський державний університет фізичної культури, викладачі якого виступали розробниками даного стандарту. Сподіваємося, вони врахували й потреби регіону, й можливості власного навчального закладу.

Цікавим виглядає той факт, що при подібності встановлених професійних компетенцій, які необхідно сформувати у випускника цієї спеціалізації, розглянуті ООП мають обмежену кількість однакових дисциплін (5 дисциплін професійного циклу, з яких лише дві – дисципліни спеціалізації).

Порівняльний аналіз змісту дисциплін спеціалізації зробити неможливо з причини відсутності анотацій до змісту цих дисциплін у російському стандарті: вивчення робочих програм ряду навчальних закладів Російської Федерації показало, що дисципліни з однаковими назвами можуть мати різний зміст, і навпаки.

Що стосується питання організації практик, то студенти білоруських ВНЗ за період навчання проходять п'ять практик: по одному тижню з лижного спорту, з технології виховної роботи, з маркетингу туризму, та по сім тижнів – педагогічну та переддипломну (17 тижнів). Як бачимо, з туризму заплановано лише однотижневу практику, проведення навчально-тренувальних походів не передбачено. Російським стандартом надається право ВНЗ самим визначати вид практик (16 тижнів), тому чи сприятимуть вони поглибленню теоретичних знань та формуванню практичних навиків з туризму сказати неможливо.

Висновки. Отже, у процесі проведеного дослідження встановлено, що підготовка фахівців спортивного туризму в кожній із досліджуваних держав має свої особливості, які визначаються:

- досвідом підготовки фахівців цього профілю (у Російській Федерації він більший);
- підходом до розробки освітніх стандартів підготовки (у Російській Федерації введені стандарти третього покоління);
- приналежністю спортивно-оздоровчого туризму до тієї чи іншої області діяльності: в Білорусії – це фізична культура та спорт, у Росії – рекреація.

У країнах реалізовані різні підходи: в Білорусії випускник отримує подвійну кваліфікацію «Інструктор-методист. Викладач фізичної культури», проте, навіть на спеціалізації «Спортивний та рекреаційний туризм» він більшою мірою вчитель, і його діяльність як інструктора також орієнтована на дитячий контингент. У Росії майбутнього фахівця націлюють на рекреаційну діяльність із різними групами населення, і лише на спеціалізації «Спортивно-оздоровчий туризм» випускник навчиться реалізувати її засобами туризму.

Перспективи подальших наукових розвідок. На наш погляд, досвід обох країн заслуговує на увагу. Проте, щоб вирішити, яку систему підготовки кадрів спортивно-оздоровчого туризму будувати в Україні, необхідно визначитися, який фахівець нам потрібний і що ми розуміємо під терміном «спортивно-оздоровчий туризм», тому що в Законі України «Про туризм» згадується лише лікувально-оздоровчий туризм, а в теоретичних доробках вітчизняних науковців під цим поняттям розуміють зовсім різні, іноді взагалі протилежні, види діяльності. Це й стане проблемою нашого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абитуриент 2012–2013 [Електронний ресурс] // Российское образование. Федеральный портал. – Режим доступа : <http://www.edu.ru>.

2. Высшее образование. Первая ступень. Специальность 1-89 02 01 Спортивно-туристская деятельность (по направлениям). Направление специальности 1-89 02 01-01 Спортивно-туристская деятельность (спортивный и рекреационный туризм) : ОСРБ 1-89 02 01-01-2008. – [Введ. 2008-01-01]. – Минск : Изд-во стандартов, 2008. – 30 с.

3. ФГОС ВПО по направлению подготовки 034600 Рекреация и спортивно-оздоровительный туризм (квалификация (степень) «бакалавр» [Электронный ресурс] // Российское образование. Федеральный портал. – Режим доступа : <http://www.edu.ru>.

РЕЗЮМЕ

Щука Г. П. Сравнение профессиональной подготовки кадров спортивно-оздоровительного туризма в Российской Федерации и Республике Беларусь.

В статье дается сравнительный анализ систем профессиональной подготовки кадров спортивно-оздоровительного туризма Российской Федерации (направление подготовки «Рекреация и спортивно-оздоровительный туризм» профиль «Спортивно-оздоровительный туризм») и Республики Беларусь (направление специальности «Спортивно-туристская деятельность (спортивный и рекреационный туризм)». Основными единицами сравнения определены: квалификация и компетенции выпускника, условия поступления и сроки подготовки; сфера деятельности; содержание основной образовательной программы и дисциплин специализации; программы практик и т.д. Установлены общие черты и особенности организации и содержания подготовки специалистов этого вида туризма в каждой из исследуемых стран.

Ключевые слова: спортивно-оздоровительный туризм, рекреационный туризм, подготовка кадров.

SUMMARY

Shchuka G. Comparison of the professional training of the staff of the sports and health-improving tourism in the Russian Federation and the Republic of Belarus.

The article is a comparative analysis of vocational training with sport and health tourism Russian Federation and Belarus. The basic units of comparison are: direction of training and specialization, providing training these specialists, qualifications and competence of graduates, entry requirements and duration of training and so on.

The author founds that training for sport and health tourism is in both countries, but because of the terminological uncertainty of tourism in the Russian Federation, this type of tourism is called «fitness walk», in Belarus – «sports and recreational tourism». In addition, countries implemented various approaches to determine if sport tourism as an activity, so direction of «Recreation and sports tourism» (Russia) belongs to the field of «Physical Culture», and specialty «sport and tourism activities (sports and recreation tourism)» (Belarus) – is a group of specialty "Tourism "direct education «Tourism and hospitality».

Another significant difference is related to the definition of qualified graduates: graduates of Belarusian schools are qualified «Instructor. Teacher of Physical Education» – «Specialist in recreation and sports and health tourism». Therefore Belarusian students are more oriented to work with children, Russian – that they have to work with different groups. Different levels of use of the competency approach to the general and professional competence of future specialists and content of their education. The Russian standards mostly implemented competence approach, while in Belarus it is only declared.

A significant difference observed in the content of students: the Belarusian standards focus centered around physical culture and sports in Russia – around issues of recreation. In both cases, preparation for professional work in the field of sport tourism at the expense of specialization subjects.

Key words: sports and health-improving tourism, active tourism, training.